

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ЗАЛУЧЕННЯ ШКОЛЯРІВ З ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИМИ ПОРУШЕННЯМИ ДО ОСВІТЬОГО СЕРЕДОВИЩА ПОЗАШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

PSYCHOLOGICAL AND PEDAGOGICAL CONDITIONS OF INVOLVING PUPILS WITH INTELLECTUAL DISABILITIES IN THE EDUCATIONAL ENVIRONMENT OF AFTERSCHOOL EDUCATION

У статті представлено психолого-педагогічні умови залучення школярів з інтелектуальними порушеннями до позашкільної освіти на стадіях адаптації, індивідуалізації та інтеграції. Освітнє середовище закладу позашкільної освіти розглядається як система корекційного впливу на хід розвитку та соціалізації школярів з інтелектуальними порушеннями шляхом створення спеціальних умов (просторово-предметних, психодидактичних, соціальних), що сприяють фізичному, соціальному та психічному розвитку вихованців, здобуттю ними первинних професійних знань, розширенню соціального досвіду через набуття додаткових знань, умінь і навичок соціальної взаємодії. Встановлено, що передувати основному етапу залучення школярів з інтелектуальними порушеннями до позашкільної освіти має підготовча діагностична робота, в ході якої виявляються інтереси, здібності дитини, особливості фізичного розвитку та рівень сформованості профільних предметних компетентностей. На основному етапі має бути створено комплекс просторово-предметних, психодидактичних і соціальних середовищних умов. Просторово-предметні умови освітнього середовища мають бути уніфікованими і відповідати вимогам безпеки, зручності, ергономічності, дотримання балансу у візуальній стимуляції. Психодидактичні умови передбачають модифікацію навчальних програм, застосування охоронно-педагогічного режиму, поєднання теоретичних і практичних занять, групової та індивідуальної форм роботи, обов'язкове застосування екскурсій у навчальному процесі. Соціальні середовищні умови передбачають формування комунікативної компетентності в процесі взаємодії з соціальним оточенням; системного підходу до опанування, усвідомлення і дотримання суспільних норм; розширення сфери діяльності, спрямованість її змісту на реалізацію соціально значущих потреб особистості; розвиток соціально-нормативної поведінки. Перспективи подальших досліджень вбачаємо в розробці структурно-функціональної системи розвитку та соціалізації школярів з інтелектуальними порушеннями у творчих об'єднаннях позашкільної освіти.

Ключові слова: школярі з інтелектуальними порушеннями, позашкільна освіта, освітнє середовище, предметно-просторові, психодидактичні та соціальні умови освітнього середовища.

рові, психодидактичні та соціальні умови освітнього середовища.

The article presents the psychological and pedagogical conditions for the involvement of pupils with intellectual disabilities in afterschool education. The educational environment of afterschool education institution is considered as a system of corrective influence on the course of development and socialization of schoolchildren with intellectual disabilities by creating special conditions (spatial-subject, psycho-didactic, social) that contribute to the physical, social and mental development of pupils, their acquisition of primary professional knowledge, expansion social experience through the acquisition of additional knowledge, abilities and skills of social interaction. It has been established that the main stage of involving schoolchildren with intellectual disabilities in afterschool education should be preceded by preparatory diagnostic work, during which the interests, abilities of the child, peculiarities of physical development and the level of formation of profile subject competencies are revealed. At the main stage, a complex of spatial and subject, psycho-didactic and social environmental conditions should be created. Spatial and subject conditions of the educational environment must be unified and meet the requirements of safety, convenience, ergonomics, maintaining a balance in visual stimulation. Psychodidactic conditions provide for the modification of educational programs, the use of a security-pedagogical regime, a combination of theoretical and practical classes, group and individual forms of work, and the mandatory use of excursions in the educational process. Social environmental conditions provide for the formation of communicative competence in the process of interaction with the social environment; systematic approach to mastering, awareness and compliance with social norms; expanding the field of activity, focusing its content on the realization of socially significant needs of the individual; development of social and normative behavior. We see the prospects for further research in the development of a structural and functional system of development and socialization of schoolchildren with intellectual disabilities in creative associations of afterschool education.

Key words: pupils with intellectual disabilities, afterschool education, subject-spatial, psychodidactic and social conditions of the educational environment.

УДК 376-056.36:7.011
DOI <https://doi.org/10.32782/2663-6085/2022/51.1.19>

Коваленко В.Є.,
канд. психол. наук, доцент,
доцент кафедри спеціальної педагогіки
Харківського національного
педагогічного університету
імені Г.С. Сковороди

Постановка проблеми у загальному вигляді.

Проблема гармонізації процесів соціалізації та розвитку школярів з інтелектуальними порушеннями набуває сьогодні особливого значення. Це зумовлено тим, що: по-перше, наявність органічного дифузного ураження ЦНС призводить до виникнення системних порушень у таких таких

дітей: ретардації психічного розвитку, недоліків фізичного та ускладнень соціального розвитку; по-друге, повномасштабна війна Росії проти України призводить до виникнення у дітей з інтелектуальними порушеннями страху, розгубленості, тривоги та інших негативних психічних проявів. У такій ситуації особливого значення має залу-

чення школярів з інтелектуальними порушеннями до діяльності за інтересами в емоційно-сприятливому середовищі, де створені умови для переживання ними ситуації успіху. Таким середовищем є освітнє середовище закладу позашкільної освіти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Окремі питання впливу позашкільної освіти на процеси соціалізації та розвитку дітей з інтелектуальними порушеннями вивчали І. Доброскок, Гуанхай Цзен, В. Карнаухов, В. Коваленко, О. Литовченко, Е. Ман, І. Омельченко, В. Синьов, М. Супрун, Б. Прусс, В. Шевченко. Зокрема, О. Литовченко (2004) підкреслює, що ефективність процесу соціальної адаптації школярів в умовах закладу позашкільної освіти залежить від сукупності зовнішніх умов (сім'я, заклад загальної середньої освіти, соціальне дозвілля, заклад позашкільної освіти) та внутрішніх (самооцінки особистості, емоційного стану, вмінь суб'єкт-суб'єктної взаємодії, поведінки учня). Серед зовнішніх факторів процесу соціальної адаптації в умовах закладу позашкільної освіти виділяються: діяльність педагога; зміст, форми та методи навчання; організаційно-педагогічні умови навчання і виховання [5, с. 7]. В цьому аспекті Гуанхай Цзен (2022), проаналізувавши досвід роботи закладу позашкільної освіти Пінг Гоу Юань, зазначає, що успішна соціалізація осіб з особливими освітніми потребами в неформальній (позашкільній) освіті можлива при наявності комфортних середовищних умов закладу та кількісного складу групи від 10 до 20 осіб. Слухачам мають надаватися освітні, соціокультурні та соціально-побутові послуги [2]. О. Литовченко (2013) також зазначає, що створення сприятливих умов для здобуття позашкільної освіти і соціалізації дітей з особливими потребами доцільно розглядати як один із актуальних напрямів реалізації соціально-педагогічного потенціалу освітнього середовища закладів позашкільної освіти [7, с. 134].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Водночас, висвітлені аспекти не дають цілісного уявлення про психолого-педагогічні основи використання позашкільної освіти як фактора розвитку та соціалізації дітей з інтелектуальними порушеннями, не забезпечений комплексний підхід, що узагальнює і систематизує наявний теоретичний і практичний потенціал при виявленні і реалізації психолого-педагогічних умов успішної соціалізації дітей з інтелектуальними порушеннями в системі позашкільної освіти на різних стадіях соціалізації (адаптації, індивідуалізації та інтеграції) та у сферах діяльності, спілкуванні та самосвідомості.

Мета статті. Охарактеризувати психолого-педагогічні умови залучення школярів з інтелектуальними порушеннями до освітнього середовища закладу позашкільної освіти на стадіях адаптації, індивідуалізації та інтеграції.

Виклад основного матеріалу. Розгляд психолого-педагогічних умов розпочнемо з визначення того, що ми будемо розуміти під поняттям «психолого-педагогічні умови» – це сукупність зовнішніх та внутрішніх обставин, які впливають на процеси соціалізації та розвитку школярів з інтелектуальними порушеннями у творчих об'єднаннях позашкільної освіти.

Спираючись на дослідження В. Вербицького (2012); В. Коваленко (2014), розглядаємо освітнє середовище закладу позашкільної освіти як систему корекційного впливу на хід розвитку та соціалізації школярів з інтелектуальними порушеннями шляхом створення спеціальних умов (просторово-предметних, психодидактичних, соціальних), що сприяють фізичному, соціальному та психічному розвитку вихованців, здобуттю ними первинних професійних знань, розширенню соціального досвіду через набуття додаткових знань, умінь і навичок соціальної взаємодії.

Разом з тим, проведене В. Коваленко теоретико-експериментальне дослідження доводить [3], що перед залученням школярів з інтелектуальними порушеннями до творчих об'єднань позашкільної освіти, має бути проведена підготовча діагностична робота. На значення проведення педагогічної стартової діагностики, спрямованої на виявлення обдарованості та підготовленості дітей у певній сфері, а також діагностиці психофізичних особливостей та можливих психологічних проблем наголошують у своїх дослідженнях також І. Доброскок та Е. Ман (2019) [11].

Підготовча діагностична робота передбачає:

1. Виявлення спрямованості інтересів і здібностей дітей з інтелектуальними порушеннями;
2. Виявлення особливостей фізичного розвитку дітей для встановлення можливих протипоказань до залучення до окремих напрямів позашкільної освіти за станом здоров'я (зокрема, туристсько-краєзнавчого та фізкультурно-спортивного).
3. Виявлення «стартового» рівня соціалізованості школярів з інтелектуальними порушеннями для встановлення оптимальної моделі їх залучення до позашкільної освіти;
4. Встановлення «стартового» рівня розвитку предметних компетентностей, які відповідають спрямованості інтересів школярів з інтелектуальними порушеннями для визначення характеру модифікацій та/або адаптацій освітнього середовища закладу позашкільної освіти. Так, при залученні дітей до художньо-естетичного напрямку позашкільної освіти доцільно виявити особливості мистецької предметної компетентності; при залученні дітей до туристсько-краєзнавчого напрямку – виявити рівень розвитку фізичних якостей, предметні природознавчу та географічну компетентності; до фізкультурно-спортивного – встановити рівень фізичного розвитку та

особливості фізичних якостей; при залученні до еколого-натуралістичного напрямку позашкільної освіти – виявити особливості природознавчої та географічної компетентностей.

Подальше включення школярів з інтелектуальними порушеннями до позашкільної діяльності передбачає створення комплексу просторово-предметних, психодидактичних та соціальних умов, які сприяють гармонізації розвитку та соціалізації школярів з інтелектуальними порушеннями. Зокрема Е. Ефтімію та К. Кінгтон (2017) встановлено, що успішність корекції розвитку школярів з інтелектуальними порушеннями значною мірою залежить від урахування потреб дітей і відображення в середовищі засобів для їх задоволення через маркування та однорідний підхід [12]. Тож, вважаємо, що «просторово-предметні умови освітнього середовища характеризують не стільки сукупність, «колекцію» тих чи інших просторових і предметних «одиниць» (приміщень, меблів, приладів тощо), скільки спосіб їх функціонування в освітньому середовищі, яке надає суб'єктам комплекс різноманітних можливостей, провокуючи їх на вияв самостійності та вільної активності у різних видах діяльності, що є чинником і загальною закономірністю пізнавального розвитку» [3]. Незважаючи на те, що діти з інтелектуальними порушеннями можуть здобувати позашкільну освіту у закладах позашкільної освіти та інших соціальних інституціях, таких як: центри позашкільної освіти, палаци творчості; палаци культури, творчі об'єднання: гуртки, секції, клуби, культурно-освітні, спортивно-оздоровчі об'єднання на базі закладів загальної середньої (спеціальної) освіти; шкіль соціальної реабілітації тощо, просторово-предметні умови освітнього середовища мають бути уніфікованими і відповідати наступним вимогам:

- безпечність освітнього середовища, забезпечена на основі правил безпеки, принципів доступності та раціональності;
- зручність навчальних приміщень. Приміщення, де відбуваються заняття творчих об'єднань мають бути просторими для відпрацювання практичних навичок, їх слід розміщувати тільки на першому або другому поверхах будівлі;
- достатня освітленість. Кабінет повинен мати природне освітлення. Незалежно від розміщення вікон (збоку, зверху), в навчальних приміщеннях світло має падати на робочі місця зліва;
- ергономічність меблів. Навчальні меблі та обладнання приміщень мають відповідати віковим та морфофункціональним особливостям дітей, враховувати специфіку освітнього процесу. Заборонено використання лав і табуретів замість стільців;
- дотримання балансу у візуальній стимуляції та уникнення зайвого аудіального шуму. Стіни приміщення не можна перенавантажувати сенсорними стимулами, різноманітною наочністю,

адже дитині з інтелектуальними порушеннями властиві порушення сприймання, тобто в процесі засвоєння знань вона може втратити об'єкт сприймання. Занадто велика кількість наочних матеріалів у приміщенні створює у школярів з інтелектуальними порушеннями «сенсорне перенасичення». Добираючи наочність, варто подбати про те, щоб найбільше враження на учнів справляли суттєві риси та ознаки об'єкта, щоб другорядне не відволікало їх від основного.

Особливого значення набувають психодидактичні педагогічні умови освітнього середовища, такі як:

- модифікація навчальних програм. Добираючи зміст освіти, слід керуватися тим, що може засвоїти дитина певного віку з огляду на рівень розвитку її пізнавальних можливостей та фізичних сил. Тобто варто визначити, чому навчати, як навчати і що це дасть для корекції психофізичних порушень дитини, її розвитку і становлення як особистості;
 - застосування охоронно-педагогічного режиму, який полягає у дозуванні навантаження відповідно до індивідуальних особливостей темпів роботи та швидкості наростання втоми; чергуванні розумової та фізичної праці, простих і складних завдань; створенні умов для додаткового відпочинку у вигляді релаксації. Зміст освіти дітей з інтелектуальними порушеннями має відповідати психічним можливостям цих дітей. Застосовуються різноманітні засоби навчання: наочні посібники, картографічний та роздатковий матеріали, технічні засоби навчання;
 - поєднання теоретичних і практичних занять, групової та індивідуальної форм роботи. Тривалість занять обчислюється в академічних годинах (45 хв. – 1 академічна година) і визначається з урахуванням психофізичного розвитку вихованців та допустимого навантаження;
 - обов'язкове застосування екскурсій у навчальному процесі. Екскурсії та практичні заняття є обов'язковими та необхідними складовими корекційно-спрямованого освітнього процесу. Вони передбачають створення умов для наближення змісту тем заняття до реального життя. Необхідною умовою організації екскурсій і практичних занять на місцевості є дотримання санітарно-гігієнічних вимог та техніки безпеки.
- Разом із загальними умовами психодидактичного компоненту, які мають застосовуватися у навчально-виховній роботі зі школярами з інтелектуальними порушеннями на всіх етапах дотрудової соціалізації, варто зупинитись на специфічних психодидактичних умовах для стадій адаптації, індивідуалізації та інтеграції. Так, на стадії адаптації особливого значення набуває забезпечення умов для «пробудження», накопичення сенсорного, емоційного, суспільного, інтелектуального досвіду як основи діяльності. Важ-

ливими моментами цього періоду є інформаційно насичений простір і спонукання, які б мотивували діяльність. Провідними механізмами тут є наслідування, імітація. Головне на цьому етапі – засвоєння технологічного досвіду та формування адаптивних можливостей у дитини.

На стадії індивідуалізації особливого значення набуває створення умов для вияву здібностей школярів, для їх демонстрації та «зовнішньої ситуації успіху», самореалізації та самоствердження. Позашкільна діяльність розглядається як джерело становлення Я-концепції в плані власних можливостей.

На стадії інтеграції зміст навчальних програм має створювати можливість для трансформації засвоєних знань, умінь і навичок. Важливою умовою успішності соціалізації дитини на цьому етапі є прийняття соціальною групою. У побудові змісту позашкільної освіти мають ураховуватися комплекс уже набутих знань, умінь і навичок, а також комплекс знань і умінь, необхідних для оволодіння професією, що відповідає здібностям та інтелектуальним можливостям цих дітей. Застосування засобів впливу на дитину з метою корекції рівня її домагань та розвиток окремих професійно важливих якостей у процесі професійного навчання. Вказану думку підтверджують дослідження Ю. Бистрової, В. Бондаря, А. Висоцької, Г. Дульнєва, К. Турчинської, С. Мирського, Г. Мерсіянової, які вказують, що при визначенні професійної спрямованості старшокласників з інтелектуальними порушеннями необхідно ураховувати індивідуально-типологічні особливості, їхні потенційні можливості (здібності, вміння, навички, знання) та загальний стан здоров'я.

Результати експериментального дослідження спрямованості інтересів В. Коваленко [4] і визначені психодідактичні умови є підґрунтям для здійснення модифікації навчальних програм початкового та основного рівнів художньо-естетичного («Кераміка»), туристсько-краєзнавчого («Юні туристи-краєзнавці»), фізкультурно-спортивного («Черлідінг») та еколого-натуралістичного напрямів позашкільної освіти («Юні рослини»).

Перейдемо до розгляду соціальних умов. Соціальні умови середовища позашкільної освіти характеризують систему соціальної взаємодії між усіма суб'єктами освітнього процесу, яка має бути спрямована на гармонізацію процесів соціалізації та розвитку вихованців творчих об'єднань, забезпечення емоційного благополуччя як дітей, так і їхніх батьків, і педагогів. А. Висоцька (2012) у цьому контексті зазначає, що розвиток соціальної та моральної поведінки дітей з інтелектуальними порушеннями формується через вплив на чуттєвий досвід і емоційну сферу, шляхом залучення дітей до сумісної діяльності в дитячому колективі, оскільки найважливішим джерелом збагачення емоційного досвіду є спілкування [1].

Стосовно дітей з інтелектуальними порушеннями, які потрапляють у середовище позашкільної освіти, педагогами закладу має здійснюватися корекційне соціальне виховання, спрямоване на формування соціально значущих якостей вихованців, необхідних для розвитку у них життєвої компетентності. Тож, загальними соціальними умовами освітнього середовища позашкільної освіти є: формування комунікативної компетентності в процесі взаємодії з соціальним оточенням (пізнання різноманітних міжособистісних стосунків, розвиток навичок конструктивної міжособистісної взаємодії); системного підходу до опанування, усвідомлення і дотримання суспільних норм; розширення сфери діяльності, спрямованість її змісту на реалізацію соціально значущих потреб особистості (задоволення потреби у спілкуванні, взаємодії, розкритті своїх можливостей, здібностей); розвиток соціально-нормативної поведінки.

Разом з тим, результати проведеного теоретичного аналізу робіт Г. Пустовіта (2012) [8], І. Татьянчикової (2014) [9] та О. Хохліної [10] та а також результати проведеного експериментального дослідження доводять, що зміст корекційного соціального виховання залежить від того, на якому етапі соціалізації перебуває дитина і який актуальний рівень соціалізованості має. Зокрема, на стадії адаптації молодші школярі опановують зміст програм початкового рівня позашкільної освіти і корекційне соціальне виховання має спрямовуватись на формування уявлень у дітей про соціальні моральні норми та емоційне ставлення до них, як до таких, що неухильно мають виконуватись. Предметом корекційного соціального виховання молодших школярів також має бути формування просоціальних цінностей, розвиток самоконтролю, поглиблення інтересів, зниження імпульсивності та агресивності та формування на цій основі соціально-нормативної поведінки. Зокрема, О. Литовченко підкреслює, що важливим на стадії адаптації є залучення дітей до соціально-корисної діяльності, сприяння подоланню їх невпевненості у своїх силах; формування позитивного ставлення до життя, праці, навчання; розширення кола спілкування та соціальних дій; установлення нових соціальних зв'язків, що сприяє формуванню соціально-нормативної поведінки [7]. Тож, зміст позашкільної освіти в цей період має пропедевтичне і загальне соціальне спрямування.

На стадії індивідуалізації корекційне соціальне виховання спрямовується на розвиток самосвідомості та адекватної самооцінки, розвиток стійких інтересів, формування моральних переконань, розвиток ціннісних орієнтацій у діяльності за інтересами, відповідно до індивідуально-психологічних особливостей і здібностей, гармонізація емоційного тла, розвиток комунікативних умінь і самоконтролю, соціально-нормативної поведінки, самостійності. На цьому етапі зміст позашкіль-

ної освіти має задовольняти потреби вихованців в індивідуалізації, формуванні знань, умінь і навичок за певним профілем корекційно-спрямованої навчально-виховної діяльності в творчих об'єднаннях позашкільної освіти.

На стадії інтеграції – особливого значення набуває розвиток соціальної активності, самостійності, здатності до конструктивної соціальної взаємодії, подальший розвиток моральних переконань, вироблення стійких інтересів до діяльності, підвищення ефективності професійно-трудової діяльності учнів, враховуючи і розвиваючи їх можливості та професійно важливі якості, підготовка школярів до особистісного і професійного самовизначення, самореалізації тощо.

Висновки. Таким чином, вплив позашкільної освіти можна визначити як комплекс просторово-предметних, психодидактичних, соціальних умов освітнього середовища закладу позашкільної освіти чи іншої соціальної інституції на базі якої здійснюється позашкільна освіта, що використовуються суб'єктами навчально-виховного процесу для розвитку та соціалізації школярів з інтелектуальними порушеннями. Визначені просторово-предметні, психодидактичні та соціальні умови освітнього середовища закладу позашкільної освіти покладено в основу розробки структурно-функціональної моделі соціалізації та розвитку школярів з інтелектуальними порушеннями в умовах творчих об'єднань позашкільної освіти.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Висоцька А. М. Організація позакласної виховної роботи в спеціальних навчальних закладах для дітей з розумовою відсталістю (5-10 класи) : методичні рекомендації. Київ, 2012. 112 с.
2. Гуанхай Цзен Організація дозвілля дорослих з особливими освітніми потребами в системі неформальної освіти КНР : дис. к-та педагог. наук : 011 Освітні, педагогічні науки / Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди Харків, 2022. 225 с.
3. Коваленко В. Є. Психолого-педагогічні засади залучення школярів з інтелектуальними порушеннями до туристсько-краєзнавчого напрямку позашкіль-

ної освіти. Засоби навчальної та науково-дослідної роботи. 2020. Вип. 55. С. 18–33.

4. Коваленко В. Є. Змістовна спрямованість інтересів школярів з інтелектуальними порушеннями як фактор їх залучення до гурткової роботи. *Актуальні питання корекційної освіти (педагогічні науки)*. 2020. Вип. 17. С. 142 – 152.

5. Литовченко О. В. Організаційно-педагогічні умови соціальної адаптації учнів 5-9 класів у позашкільних навчальних закладах : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня ... канд. пед. наук : 13.00.05. Київ, 2004. 19 с.

6. Литовченко О. В. Соціальне становлення особистості у позашкільних навчальних закладах як проблема соціально-педагогічної науки. *Теоретико-методологічні проблеми виховання дітей та учнівської молоді*. 2010. Вип. 14, кн. 1. 648 с.

7. Литовченко О. В. Соціальна реабілітація дітей з особливими освітніми потребами як один з напрямів соціально-педагогічної діяльності позашкільних навчальних закладів. *Практична психологія і соціальна робота*. 2013. Вип. 1. С. 53 – 57.

8. Пустовіт Г. П. Позашкільна освіта і виховання: теоретико-дидактичний аспект : монографія. Миколаїв : Вид-во МДУ ім. В. О. Сухомлинського, 2010. 316 с.

9. Татьяначикова І. В. Соціалізація дітей з порушеннями інтелектуального розвитку : монографія. Слав'янськ, 2014. 195 с.

10. Хохліна О. П. Психологічний зміст соціалізації дитини в освітньому закладі. Індивідуальність у психологічних вимірах спільнот та професій в умовах мережевого суспільства : монографія колективна. Київ: Альфа-ПІК, 2019. С. 86–96.

11. Dobroskok I. Errant Man: The Importance of Cosmological Models in Culture. *Philosophy and Cosmology*. 2019. Vol. 23. P. 90–97. <https://doi.org/10.29202/phil-cosm/23/8>

12. Efthymiou E. & Kington A. The development of inclusive learning relationships in mainstream settings: A multimodal perspective. *Cogent Education*,. Retrieved from: <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/2331186X.2017.1304015>

13. Kovalenko V., Syniov V., Peretiaha L., & Halii, A. The current state of involvement of children with special educational needs in out-of-school education in Ukraine. *Amazonia Investiga*. 2021. Vol. 10(42). P. 31-42. <https://doi.org/10.34069/AI/2021.42.06.4>